

Redovisning av åtgärdsprogram för svampar i ängs- och betesmarker 2016–2019

Blårödling (*Entoloma bloxamii*)

Fager vaxskivling (*Hygrocybe aurantiosplendens*)

Praktvaxskivling (*Hygrocybe splendissima*)

Hotkategorier:

Blårödling Sårbar (VU)

Fager vaxskivling och praktvaxskivling Nära hotade (NT)

Rapporten har upprättats av Per Ekerholm, Länsstyrelsen
i Kronobergs Län

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper och deras genomförande är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar också till att bevara arter och naturtyper inom EU:s art- och habitatdirektiv och fågeldirektiv samt att uppnå mål inom Konventionen för biologisk mångfald och i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald.

Åtgärdsprogrammet för Svampar i ängs- och betesmarker 2016 – 2019 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Kronobergs län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från förlängningen av programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns på Naturvårdsverkets hemsida: Åtgärdsprogram för svampar i ängs- och betesmarker, ISBN 978-91-620-6423-5

Stockholm juni 2025

Maria Widemo
Chef Artenheten

Innehåll

FÖRORD	3
INNEHÅLL	4
SAMMANFATTNING	5
BAKGRUND	6
VISION OCH MÅL	7
Vision	7
Långsiktiga mål	7
Kortsiktiga mål	8
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	9
Dialog och samverkan	9
Aktiva åtgärder i fält	9
Datainsamling och analyser	10
Kostnad av genomförda åtgärder	10
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	11
SLUTSATSER	13
PUBLIKATIONSLISTA	14

Sammanfattning

Den första programperioden för Åtgärdsprogrammet för svampar i ängs- och betesmarker var 2011–2015. Programmet har därefter förlängts utan förändringar 2016 – 2019.

Programmet berör samtliga 21 län i Sverige. Av de berörda länen har 14 utfört åtgärder 2016 - 2019.

Kostnaden för de utförda åtgärderna 2016 - 2019 uppgår till 1 411 214 kr.

Jordbrukets stora förändringar under 1900-talet ledde till minskat bete och slåtter och en omfattande igenväxning, vilket sedan har lett till en dramatisk minskning för de berörda arterna. Bedömningen för samtliga arter är att de fortsatt minskar, huvudsakligen beroende på upphörd hävd och efterföljande igenväxning.

Under programperioden har flera inventeringar genomförts, vilket förbättrat kunskapen om arternas förekomster avsevärt, men även restaurering och skötsel samt informationsspridning i form av rådgivning, guidningar och utbildning.

I flera län pågår löpande skötsel, både inom och utanför skyddade området, vilket är en förutsättning för arternas fortlevnad. Från Dalarnas finns flera goda exempel på positiva effekter av ängsrestaurering som genomförts inom arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter som gynnat flera arter, däribland ängssvampar. Man kan konstatera att flera arter av ängssvampar både återfunnits och ökat i utbredning efter genomförd restaurering och återinförd skötsel.

Det finns ett behov av att se över programmets målarter, eller huruvida programmet borde revideras till ett övergripande åtgärdsprogram för magra och välhävda gräsmarker. Innan en sådan större översyn görs föreslås dock att åtgärdsprogrammet förlängs i sin nuvarande form.

Bakgrund

De tre arter som omfattas av åtgärdsprogrammet är blårödling s. lat. (VU), fager vaxskivling (NT) och praktvaxskivling (NT), som alla tillhör en grupp av svampar vilka funktionellt benämns ängssvampar. Alla tre arterna kräver ogödslad och oplöjd grässvål på fastmark i öppna naturbetesmarker och slåtterängar. För att de tre åtgärdsprogramsarterna ska trivas bör gräset hävdas av bete eller slåtter och vara kort på hösten.

Alla tre arterna är utmärkta som signalarter för artrika kulturlandskap med långvarig traditionell hävd och höga naturvärden. Åtgärder vilka gynnar blårödling, praktvaxskivling och fager vaxskivling gynnar också andra arter vilka kräver långvarig hävd, ogödslade gräsmarker och ett relativt hårt betestryck, t.ex. andra ängssvampar och ett antal sällsynta kärlväxter.

Programmet har löpt sedan 2011, och en programredovisning gjordes i november 2015. Programmet har sedan förlängts till 2019. Den här programredovisningen berör åren 2016 – 2019.

Samtliga län i Sverige berörs av programmet, 14 av länen har redovisat åtgärder under tiden 2016 – 2019. Materialet till den kompletterande redovisningen kommer från länsstyrelsernas årliga redovisningar till Naturvårdsverket med kompletterande mejl framförallt rörande åtgärder gjorda 2019. Vid arbetet med att färdigställa programredovisningen har flera län bidragit med kompletterande uppgifter.

Blårödling har sedan åtgärdsprogrammet skrevs delats upp i tre arter. Dessa arter har överlappande indikatorvärde och kan förmodligen fortsatt användas som målarter. I redovisningen används namnet blårödling i betydelsen blårödling s. lat. Då kollektivtaxon inte utvärderas för rödlistan kommer blårödling s. lat inte fortsättningsvis att vara rödlistad. De enskilda arterna kan dock komma att utvärderas för sig.

Vision och mål

Vision

Den övergripande visionen är att blårödling, fager vaxskivling och praktvaxskivling ska ha gynnsam bevarandestatus (SFS 1998:1252 16 §) och att arterna ej längre skall vara rödlistade.

En arts bevarandestatus anses gynnsam när:

1. uppgifter om den berörda artens populationsutveckling visar att arten på lång sikt kommer att förbli en livskraftig del av sin livsmiljö,
2. artens naturliga eller hävdbevingade utbredningsområde varken minskar eller sannolikt kommer att minska inom en överskådlig framtid, och
3. det finns och sannolikt kommer att fortsätta att finnas en tillräckligt stor livsmiljö för att artens populationer ska bibehållas på lång sikt. Förordning (2007:849).

För att blårödling, praktvaxskivling och fager vaxskivling ej längre skall vara rödlistade krävs i tur och ordning:

BLÅRÖDLING

För att kunna klassificeras ha en livskraftig population i Sverige enligt IUCN:s kriterier krävs att den pågående minskningen av arten upphör, och att det faktiska antalet lokaler inte understiger 150.

FAGER VAXSKIVLING

För att kunna klassificeras ha en livskraftig population i Sverige enligt IUCN:s kriterier krävs att den pågående minskningen av populationen blir mindre än 15 % och att det faktiska antalet lokaler inte understiger 200.

PRAKTVAXSKIVLING

För att kunna klassificeras ha en livskraftig population i Sverige enligt IUCN:s kriterier krävs att den pågående minskningen av populationen blir mindre än 15 % och att det faktiska antalet lokaler inte understiger 300.

Långsiktiga mål

- Det verkliga antalet lokaler för åtgärdsprogrammets tre arter inte minskar.
- 80 % av samtliga kända lokaler för arterna sköts på ett för arterna gynnsamt sätt.
- Arternas ekologi och ståndortskrav har klargjorts som underlag för förbättrade skötselinsatser.

Kortsiktiga mål

- Inventeringsmetodiken ska vara klar.
- Kurser för blivande inventerare har anordnats.
- Alla kända lokaler före 1990 med oklar status bör vara återinventerade.
- 385 potentiella lokaler för de tre arterna (inklusive lokaler med fynd av någon av de tre arterna 1991 – 2000) bör vara inventerade.
- Kunskapen om ängssvampar i allmänhet och åtgärdsprogrammets arter i synnerhet bör vara god hos rådgivare på länsstyrelsernas landsbygdsenheter, handläggare på naturvårdsenheterna samt naturvårdare på kommunerna.
- Kunskapen om ängssvampar i allmänhet och åtgärdsprogrammets arter i synnerhet bör vara god hos berörda markägare och brukare.
- Det ska finnas länsvisa planer (i prioritetsordning) för hävd och restaurering av kända lokaler och restaurering har påbörjats i de mest prioriterade objekten.

Genomförda åtgärder

Redovisningen åtgärder som genomförts 2016 – 2019.

De åtgärder som genomförts 2016 – 2019 har varit främst inventeringar, restaureringar och skötsel av lokaler samt informationsinsatser.

Dialog och samverkan

Under perioden har följande fem län bedrivit riktade informationsinsatser, evenemang, utbildning och/eller rådgivning med de utpekade ängssvampsarterna i fokus: Västmanland 2016 (framtagande av informationsmaterial) och 2018 (en guidning för allmänheten), Dalarna 2016 (en utbildning bekostad av WWF) och 2018 (rådgivning), Kronoberg 2017 (en guidning för allmänheten), Örebro 2017 (Rådgivning) samt Jämtland 2017 (deltagande i en ängsbränningskurs), 2017 (information) och 2019 (också information). Ängssvamparna ingår eller har ingått i den rådgivning som åtgärdsprogramverksamheten gjort internt inom länsstyrelserna i samband med skrivande av åtagandeplaner.

Under perioden har följande tre län bedrivit riktat områdesskydd för de utpekade ängssvampsarterna, insatserna har bekostats av områdesskyddsmedel: Gotland 2017, Västra Götaland 2018 och Kronoberg 2019.

Aktiva åtgärder i fält

Under perioden har två län bedrivit riktade skötselåtgärder på fyndlokaler för de utpekade ängssvampsarterna. I Västmanland röjdes och stamkvistades en på två lokaler 2016, Ytterskälby och Flena hage. 2018 brändes förna på en lokal, Elingbo, som varit obetad under några år. I Dalarna genomförs slåtter årligen (med fokus på fältgentiana, låsbräknar och ängssvampar) där man prioriterar de viktigaste lokalerna. Medelstilldelningen påverkar hur många lokaler som kan slås. Flera län, däribland Kalmar, Blekinge och Kronoberg har löpande bedrivit skötsel av skyddad natur för skötselmedel vilket gynnat ett flertal hävdgynnade arter, däribland ängssvampar.

Under perioden har två län restaurerat och nyskapat miljöer för de utpekade ängssvampsarterna. I Örebro har man under 2017 och 2018 genomfört röjning av igenväxningsvegetation (framför allt gråal) i ett nybildat naturreservat, Vena hage, där ett vikande betestryck hade medfört en pågående igenväxning av sly och ett ökande förnalager. Området är sedan länge en välkänd växtplats för flera rödlistade ängssvampar, däribland blårödling och praktvaxing, samt en mängd andra hävdberoende ängssvampar. Målbilden var att trycka tillbaka den pågående igenväxningen och samtidigt få till en bättre beteshävd med en ny djurhållare.

I Västernorrland har man under 2017 bekämpat lupiner som riskerar att växa in på en lokal med flera ängssvampar (vaxskivlingar, jordtungor, blårödling och violett fingersvamp).

Datainsamling och analyser

Flera län har genomfört inventeringar av ängssvampar. Under perioden har följande tio län genomfört inventeringar av svampar i Ängs- och betesmarker (här ingår uppföljning och övervakning): Gävleborg (2016), Västernorrland (2016, 2017, 2018 och 2019), Dalarna (2016), Södermanland (2017), Blekinge (2017), Halland (2017), Östergötland (2018), Uppsala (2018), Jämtland (2018) samt Kronoberg (2019). Resultatet av inventeringarna har rapporterats i Artportalen, samt listas under Publikationer i de fall det finns rapporter.

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2016–2019 har uppgått till 1 411 214 kr (Tabell. 1). Utöver det har WWF finansierat en utbildningsinsats i Dalarna år 2016 till en kostnad av 105 000 kr. Skötsel som gynnar programmets utpekade arter i skyddade områden har gjorts av skötsel/naturförvaltningen i flera län.

Åtgärd	2016	2017	2018	2019
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	64 645	39 415	47 873	47 099
Aktiva åtgärder i fält	116 684	334 076	206 843	15 748
Datainsamling & analyser	185 720	67 588	260 629	24 894
Total uppskattad kostnad för åren 2016 - 2019	367 049	441 079	515 345	87 741

Resultat av genomförda åtgärder

Kunskapsläget: Kunskapen om arternas förekomst och fortlevnadsmöjligheter har starkt förbättrats genom arbetet med åtgärdsprogrammet. I flera län har kunskapsläget förbättrats avsevärt genom inventeringar. Under programperioden har tio län genomfört inventeringar.

77 fynd av blårrödling har rapporterats på artportalen 2016 – 2019. För fager vaxskivling har 80 fynd rapporterats och för praktvaxskivling 184 rapporterade fynd under samma tidsperiod.

I Jämtlands län hittas nya fynd av programarterna och även andra hotade ängssvampar för varje inventering som görs, så ytterligare inventeringar behövs för att fånga upp fler viktiga lokaler.

Förutsättningarna för arternas bevarande: Inom arbetet med åtgärdsprogrammet ingår ett flertal åtgärder som alla strävar till att öka arealen av välhävdad gräsmark (t.ex. områdesskydd, skötsel och/eller restaurering av gräsmarker i och utanför skyddad natur), vilket förbättrar förutsättningarna för arterna. Samtidigt försvinner betesmarker och slåtterängar fortsatt på grund av upphörd hävd, vilket bedöms ha stor påverkan på arternas förutsättningar.

I Kronobergs län är de två bästa ängssvampslokalerna naturreservat som sköts på ett sätt som gynnar ängssvampsfloran. Ett flertal andra av länets reservat med ängs- och betesmark är också bra ängssvampslokaler.

I Västmanlands län ligger viktigaste lokalerna utanför skyddade områden. Flertalet av de viktigaste lokalerna sköts på ett lämpligt sätt för ängssvampar.

I Gävleborgs län finns två av ÅGP-arterna inom programmet vid 1 lokal vardera; fager vaxskivling och praktvaxskivling. Båda lokalerna saknar skydd och kunskapen om hur lokalerna sköts är för närvarande okänd.

I Jämtlands län har de skyddade lokalerna överlag tillfredställande skötsel. För åtgärdsprogrammets arter omfattas flera av områdesskydd (Blårrödling: 5 av 7 aktuella lokaler är skyddade. Fager vaxskivling: 4 av 8 är skyddade. Praktvaxskivling: 4 av 5 är skyddade).

I Västernorrlands län ligger de flesta av de viktigaste lokalerna för ängssvampar utanför skyddade områden. De flesta av dem sköts årligen med hjälp av ÅGP.

I Dalarna är tio av länets ca 30 förekomstlokaler för programarterna skyddade. Samtliga skyddade lokaler sköts genom slåtter och/eller bete. Av det totala antalet lokaler, ca 30, bedöms skötseln vara tillfredställande på uppskattningsvis 80%. Majoriteten av dem sköts inte av Länsstyrelsen.

Övergripande populationsutveckling: Jordbrukets stora förändringar under 1900-talet ledde till minskat bete och slåtter och en omfattande igenväxning, vilket sedan har lett till en dramatisk minskning för de berörda arterna. Bedömningen för samtliga arter är att de fortsatt minskar, huvudsakligen beroende på upphörd hävd och efterföljande igenväxning. På flera lokaler har man dock sett positiva effekter efter restaureringar och skötsel.

Utvärdering av konkreta åtgärder i fält: Detta kan vara svårt att göra då svamparna inte årligen ger sig till känna i form av fruktkroppar, det krävs ofta goda svampår och regelbunden inventering över tid för att kunna dra slutsatser om effekter.

Från Dalarnas län finns flera goda exempel på positiva effekter av ängsrestaurering som genomförts inom arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter som gynnat flera arter, däribland ängssvampar (Länsstyrelsen Dalarna Rapport 2019:01). Där har man även sett exempel på att arterna kan återfinnas efter en lång tid. Vid en lokal, HansOllasängen, som varit dåligt hävdad under många år återfanns praktvaxskivling 21 år efter senaste observation, i samband med restaurering. Dock har ingen eftersökt arten åren däremellan. I flera områden har man konstaterat att flera ängssvampar både kommit tillbaka och ökat i utbredning med fler mycel efter restaurering och återinförd skötsel.

I Örebro län har en genomförd restaurering och förbättrad beteshävd i kombination med röjningsinsatser och bekämpning av al resulterat i en god status för betesmarken. Efterföljande inventeringar har åter kunnat visa på rika förekomster av rödlistade och/eller hävdberoende ängssvampar, även om inga återfynd av blårrödling och praktvaxing ännu har gjorts.

Kunskap om vilka åtgärder/metoder som fungerar: Kunskapen om vilka metoder/åtgärder som fungerar är god. Arterna kräver magra välhävda gräsmarker som inte tillåts växa igen, och som sköts på ett traditionellt sätt genom bete eller slåtter. Betet bör inte vara för svagt eller för hårt och jorden skall inte trampas sönder. Intensivt bete under längre tid är ogynnsamt för arterna.

Slutsatser

Åtgärdsprogrammet är fortfarande i hög grad ett inventeringsprogram, men många av de berörda länen har använt programmet som ett sätt att restaurera och sköta välhåvdade, magra gräsmarker vilket är precis vad som behövs för att gynna det här programmets målarter. Det har under både programmets första programperiod (2011 – 2015) och åren 2016 – 2019 skett en omfattande rådgivning internt inom länsstyrelserna vad gäller ängssvampar och deras behov vilket har lett till att skötseln i befintliga och nyskapade reservat anpassats efter ängssvamparnas behov samt att de åtagandeplaner som skrivit med brukare också tagit hänsyn till ängssvampar.

Om den pågående minskningen av arealen äng- och betesmarker fortgår riskerar förekomster av ängssvampar att bli alltmer fragmenterade och i hög grad förvisas till skyddad natur samt äng- och betesmarker vilka uppbär miljöstöd för särskilda värden.

Vad gäller resultatet av programmet relaterat till programmets mål så har de kortsiktiga målen delvis uppnåtts. Det finns en inventeringsmetodik, kurser och inventeringar har genomförts i flera län och kunskapsläget har förbättrats avsevärt. Vad gäller de långsiktiga målen är bedömningen för samtliga arter är att de fortsatt minskar, även om man på flera lokaler har sett positiva effekter efter restaureringar och skötsel. Hur väl kända lokaler sköts varierar mellan länen, i vissa län är bedömningen att de flesta viktiga lokaler sköts på ett tillfredställande sätt, men i andra län är kunskapsläget kring skötsel och status begränsad.

Det finns ett behov av att se över programmets målarter, eller huruvida programmet borde revideras till ett övergripande åtgärdsprogram för magra och välhåvdade gräsmarker. Här finns dock en möjlig målkonflikt med de arter vilka behöver gräsmarker med omfattande pollenresurser (t ex vildbin). Innan en sådan större översyn görs föreslås att åtgärdsprogrammet förlängs i sin nuvarande form.

Publikationslista

Länsstyrelsen Dalarna. 2019. Hur länge finns ängarna kvar? Utvärdering av ängsrestaurering och slåtterstöd inom åtgärdsprogram för hotade arter. Rapport 2019:01.

Länsstyrelsen Jämtlands län. 2018. Inventering av svampar i ängs- och betesmarker Jämtlands Län 2018. 2018:251.

Länsstyrelsen Västernorrland. 2016. Inventering av ÅGP Ängssvampar på fyra fäbodvallar Örnsköldsvik. Opublicerad rapport.

Länsstyrelsen Västernorrland. 2019. Uppföljning av ängssvampar och skötsel, Nordsjö m.fl. Opublicerad rapport.

Länsstyrelsen Gävleborg. 2016. Inventering av ängssvampar 2016. Vessberg, L. Opublicerad rapport.

Länsstyrelsen Västmanlands län. 2017. Inventering av ängssvampar i Västmanland. 2017:06.